

В Е С Н І К

Віцебскага дзяржаўнага
універсітэта

НАВУКОВЫ ЧАСОПІС

*Выдаецца з верасня 1996 года
Выходзіць чатыры разы ў год*

2008 № 2(48)

Рэдакцыйная калегія:

А.У. Русецкі (галоўны рэдактар),
А.Л. Гладкоў (нам. галоўнага рэдактара),
Г.І. Міхасёў (нам. галоўнага рэдактара),
А.І. Мацяюн (адказны сакратар),
С.Л. Багамаз, В.М. Бібіла, А.В. Ванкевіч, М.Ц. Вараб'ёў,
Г.А. Васілевіч, Я.А. Васіленка, Н.С. Віслабокава,
В.І. Гідрановіч, Т.В. Катовіч, В.П. Клімовіч, В.А. Космач,
В.Я. Кузьменка, В.М. Куліева, І.Л. Лапін, С.А. Матораў,
Г.М. Мезенка, В.М. Мінаева, П.І. Навіцкі, В.І. Несцяровіч,
А.А. Несцярэнка, В.П. Пракапцова, І.М. Прышчэпа,
М.М. Расолаў, Э.І. Рудкоўскі, Ю.А. Русецкі, М.А. Слямнёў,
М.К. Талочка, Т.М. Тузова, І.А. Фурманаў, У.Л. Фядотаў,
У.М. Хоміч, А.Г. Цікавенка, Ю.М. Чурко,
І.І. Шматкоў, У.А. Янчук

Адрас рэдакцыі:

210038, Віцебск, Маскоўскі пр-т, 33,
пакой 123, т. 22-33-79
E-mail: rio@vsu.by
<http://www.vsu.by>

Рэдактар	А.М. Фенчанка
Камп'ютэрны набор	Г.У. Разбоева
Карэктар	А.В. Говарава

Рэгістрацыйны № 1313 ад 2.07.1999.

Ліцэнзія ЛВ № 02330/0056790 ад 1.04.2004.

Напісана ў друк 17.06.2008. Фармат 70x108 1/8. Папера друкарская. Рызаграфія.

Ум. друк. арк. 31,50. Уд.-выд. арк. 13,18. Тыраж 105 экз. Заказ 87.

Выдавец і паліграфічнае выкананне – установа адукацыі
«Віцебскі дзяржаўны універсітэт імя П.М. Машэрава»
210038, г. Віцебск, Маскоўскі праспект, 33.

З М Е С Т

Агульныя пытанні

- Русецкий А.В., Орлова А.П.* Верность педагогическому призванию: к 90-летию со дня рождения П.М. Машерова 3

Філасофія. Сацыялогія. Паліталогія

- Табачков А.С.* Историческое прошлое: теоретическое объяснение или интерпретативная репрезентация? 10
- Качан Г.А., Моторов С.А., Моторова Н.С.* Тенденции развития социальной активности молодежи в условиях вуза 14
- Васильков П.С.* Физическая активность и ее влияние на качество здорового образа жизни 18
- Толочко А.Н.* Политическая оппозиция и терроризм 23

Гісторыя

- Краско Г.Г.* Проблемы трансформации системы советских органов государственной безопасности (1943–1960 гг.) 28
- Гаравая А.А.* Рэфармаванне вышэйшай філалагічнай адукацыі ў Беларусі ў сярэдзіне 50-х – пачатку 60-х гг. XX ст. 33
- Эльмалян А.С.* Ливия и США: проблемы и перспективы двухсторонних отношений 39
- Здановіч У.В.* Акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны: гістарыяграфія праблемы (1940–1980-я гг.) 45

Права

- Лукашенко А.А.* Понятие и сущность местного налогообложения ... 52

Педагогіка

- Орлова А.П., Тетерин В.В., Тетерина В.В.* Разработка теоретических основ трудового воспитания учащихся в советской школе (70-е – конец 80-х гг. XX века) 56
- Русецкий Ю.А.* Институт повышения квалификации в формирующемся социально-инновационном пространстве 62
- Галузо И.В.* Педагогические аспекты формирования естественно-научного мировоззрения школьников в курсе физики 70
- Турковский В.И., Терещенко Е.В.* Теоретико-методические основы методологической подготовки магистрантов к проведению педагогических исследований 77

Мовазнаўства

- Вардомацкий Л.М.* Памятники письменности Верхнего Подвинья в контексте истории белорусского языка 83
- Лапушинская Н.О.* Фразеологизмы с лексемами «названия частей головы» в восточнославянских и западногерманских языках 90
- Тулинова О.А.* Механизмы представления референции в бэджевых текстах 96
- Плеханова Т.Ф.* Риторическая метафора в художественном дискурсе 102

9. *Франция простила Ливию* // www.albayan.co.ae 08.10.01. – С. 2.
10. *Франция стремится к хорошим отношениям с Ливией* // www.aljazeera.net 10.01.04. – С. 3.
11. *Самиловский, Л.В.* Экспансия американского империализма на Ближнем и Среднем Востоке / Л.В. Самиловский. – М.: МГУ, 1978. – С. 195.
12. *Блэр сегодня встречается с полковником Каддафи в Триполи* // *Индепендент*. – Лондон, 2004, 30 марта. – С. 3.
13. *Соревнование в улучшении отношений. Казем Махмуд* // *Ж. «Аль-Ватан»*. – Кувейт, 2004, 1 февраля. – С. 22.
14. *Запад очаровывает Ливийского льва* // www.lenty.ru 23.03.01. – С. 3.
15. *Полковник Каддафи совершил исторический визит в Брюссель* // www.aljazeera.net 28.04.04. – С. 1.
16. *Министр иностранных дел Ливии совершил исторический визит в Англию* // www.al-hakika.com 05.02.04. – С. 2.
17. *В Нидерландах начался судебный процесс по делу Локкерби* // www.washingtonpost.com 06.05.99. – С. 1.
18. *Ливия признала ответственность за Локкерби* // www.utro.ru 25.05.2000. – С. 2.
19. *Ливия присоединяется к организации по запрещению химического оружия*. www.utro.ru 15.01.01. – С. 3.

S U M M A R Y

The problems and perspectives of bilateral relations between Libya and the USA since the establishment of diplomatic contacts are considered in the article. The directions and forms of their collaboration on different questions are emphasized.

Поступила в редакцию 23.06.2007

УДК 94(47+57)«1941/45»+930(476)

У.В. Здановіч

Акупацыйны рэжым на тэрыторыі Беларусі ў гады Вялікай Айчыннай вайны: гістарыяграфія праблемы (1940–1980-я гг.)

За гады, якія прайшлі пасля Вялікай Айчыннай вайны, беларускімі навукоўцамі падрыхтавана вялікая колькасць прац самых разнастайных жанраў, прысвечаных акупацыйнаму рэжыму на тэрыторыі нашай краіны. Разам з тым, многія пытанні патрабуюць дадатковага вывучэння. Каштоўную дапамогу навукоўцам у вырашэнні новых задач можа аказаць гістарыяграфічны аналіз праблемы. У шэрагу прац беларускіх даследчыкаў па гістарыяграфіі дадзенай тэмы, пераважна артыкулаў, матэрыялаў канферэнцый адлюстраваны некаторыя пытанні вывучэння гісторыі Беларусі перыяду акупацыі [1–2].

Аднак, выдадзеныя ў разглядаемы перыяд працы не даюць поўнага ўяўлення аб аб'ёме і сутнасці літаратуры па пытаннях акупацыі. Аналіз апублікаваных гістарыяграфічных крыніц па праблеме, з'яўляецца мэтай дадзенага артыкула.

Некаторыя аспекты акупацыйнай палітыкі германскіх улад на тэрыторыі Беларусі ўтрымліваліся ў навукова-папулярных працах, публіцыстычных артыкулах, у першую чаргу, партыйных і дзяржаўных кіраўнікоў рэспублікі. Так,

у працы П.К. Панамарэнкі «Партызанскі рух у Вялікай Айчыннай вайне» прыводзяцца канкрэтныя факты злачынстваў акупантаў, вызначаецца колькасць знішчанага насельніцтва на май 1942 г. – больш за 700 тысяч чалавек [3].

У гады вайны з'явіліся першыя абагульненыя дадзеныя аб рэалізацыі палітыкі нацысцкай Германіі на тэрыторыі Беларусі, якія ўтрымліваліся ў матэрыялах Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі. Паводле звестак НДзК, у Беларусі захопнікі знішчылі больш за 2 млн 200 тыс савецкіх грамадзян, разбурылі і спалілі 209 гарадоў, гарадскіх пасёлкаў, 9200 вёсак, вывезлі ў Германію каля 380 тысяч чалавек [4]. Камісія працавала па гарачых слядах падзей і, па сутнасці, узяла на ўлік тыя факты, якія ляжалі на паверхні. Таму дадзеныя, атрыманыя камісіяй, з'яўляюцца прыблізнымі. Аб тым, што названыя лічбы не з'яўляюцца канчатковымі, дарэчы, гаворыцца ў матэрыялах НДзК. Аднак, нягледзячы на гэта, такое меркаванне заставалася пануючым у савецкай і айчыннай гістарыяграфіі да сённяшняга часу.

Літаратура, якая выходзіла ў часы вайны, мела ў асноўным палітыка-агітацыйны характар і была накіравана на паказ насельніцтву сутнасці акупацыйнай палітыкі, мабілізацыю насельніцтва на барацьбу супраць захопнікаў. Навукова-даследчыя прац у гэты перыяд створана не было. У гады вайны былі закладзены асновы партыйна-дзяржаўнай канцэпцыі асвятлення гісторыі Беларусі перыяду нямецкай акупацыі – характарыстыка акупацыйнага рэжыму, у першую чаргу, злачынстваў, здзейсненых захопнікамі, з'яўлялася фонам для паказу арганізаванага Камуністычнай партыяй шырокага супраціўлення на акупіраванай тэрыторыі.

У першае пасляваеннае дзесяцігоддзе дадзеная канцэпцыя атрымала абгрунтаванне ў манаграфіі Л.Ф. Цанавы [5]. Канцэптually накіраванасць узмацняла і структурная пабудова працы. Характар акупацыйнага рэжыму паказаны ў загаловах параграфу трэцяга раздзела: «Партизаны героически отбивают ожесточенные контратаки крупных сил фашистских оккупантов, очищая от них новые районы», «Партизаны прижали гитлеровцев к линиям коммуникаций», «Партизаны громят врага и сковывают его силы» і іншае.

Гістарыяграфія па праблемах гісторыі Беларусі перыяду вайны стала заўважна папаўняцца пасля XX з'езда КПСС. Большая даступнасць да архіўных крыніц, увядзенне ў навуковы ўжытак раней невядомых дакументаў садзейнічалі з'яўленню новых даследаванняў па праблеме. У пэўнай ступені актывізацыі навуковых даследаванняў па тэме спрыяла мемарыялізацыя падзей мінулай вайны. Так, у ходзе стварэння мемарыяльнага комплексу «Хатынь» навукоўцамі, краязнаўцамі, выдавочцамі быў сабраны багаты фактычны матэрыял, які істотна дапаўняў звесткі Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі. На жаль, абмежаваны доступ да дакументаў, акцэнтацыя ўвагі гісторыкаў на паказе пераважна партызанскага руху і падпольнай барацьбы не дазволілі даследчыкам у поўнай меры выкарыстаць каштоўныя дакументы і матэрыялы. Тым не менш, частка з сабранага ўбачыла свет у выглядзе артыкулаў, выступленняў на канферэнцыях. У прыватнасці, на міжнароднай канферэнцыі «Акупацыйны рэжым нацыстаў у Еўропе: яго формы, метады і развіццё», якая адбылася ў 1963 г. у г. Карлавы Вары, з прыцягненнем новых дадзеных, раней невядомых даследчыкам, аб сутнасці і праяўленнях акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі паведамлілі беларускія гісторыкі І.С. Краўчанка, А.І. Залескі, Н.В. Каменская, П.П. Ліпіла, В.Ф. Раманоўскі, І.П. Хаўратовіч, А.Л. Манаенкаў, А.В. Сямёнава. У выступленнях навукоўцаў прыводзіліся канкрэтныя факты аб дзейнасці некаторых воінскіх часцей, падраздзяленняў СС, гвалтоўным вывазе насельніцтва Беларусі на працу ў Германію, знішчэнні насельніцтва, у тым ліку і грамадзян другіх краін, аб парушэннях нацыстамі міжнародных законаў у адносінах да ваеннапалонных, умовах утрымання людзей у канцлагерах [6].

на базе дакументальных крыніц з'явіліся новыя навуковыя працы, сярод якіх неабходна выдзеліць манаграфіі В.П. Раманоўскага. У кнізе «Саўдзельнікі ў вайна і акупацыя» найбольш поўна на той перыяд быў дакументальна асветлены нямецкі акупацыйны рэжым і яго наступствы ў рэспубліцы. Аўтар раскрывае мэты акупацыйнай палітыкі, паказвае сістэму ўлады і кіравання на захопленых тэрыторыях. Як сродак масавага знішчэння насельніцтва В.П. Раманоўскі разглядае нямецкія лагеры і турмы. Пацвярджэннем навуковых высноў аўтара служаць прыведзеныя факты аб масавых расстрэлах, карных экспедыцыях разнастайных родаў нямецкіх войск, аб канкрэтных месцах знішчэння грамадзянскага насельніцтва і ваеннапалонных, некаторыя вынікі значамай і сельскагаспадарчай палітыкі акупантаў. Каштоўнасць манаграфіі павялічваюць фотаматэрыялы, у першую чаргу фотакопіі некаторых дакументаў акупацыйных улад і калабарантаў. Упершыню ў беларускай гісторыяграфіі даследчык прыводзіць дадзеныя аб колькасці людскіх страт па ўсіх абласцях Беларусі. Як паведамляе аўтар, «усяго было знішчана 2219316 чалавек, у тым ліку 1409225 мірных жыхароў і 810091 ваеннапалонных, 377776 чалавек было вывезена ў Германію [7]. Прыведзеныя з колькасцю да аднаго чалавека лічавыя дадзеныя выклікаюць пэўны недавер. На наш погляд, правесці такі дакладны падлік немагчыма. Праца значна выйграла б, калі б гісторык пракаменціраваў табліцы і адзначыў прыбліжны характар прыведзеных паказчыкаў.

У 1970–1980-я гг. асноўная частка беларускіх навукоўцаў пайшла па шляху асветлення асобных аспектаў акупацыйнай палітыкі германскіх улад у адрозненне ад В.П. Раманоўскага, які правёў комплекснае даследаванне акупацыйнага рэжыму. Важным накірункам становіцца вывучэнне аграрнай палітыкі акупантаў. Асаблівае значэнне ў рэчышчы дадзенай тэмы мае манаграфія А.А. Фактаровіча «Крах аграрнай палітыкі нямецка-фашыстскіх акупантаў у Беларусі», асновай для напісання якой сталі матэрыялы, выяўленыя аўтарам у партыйных, дзяржаўных, ведамасных архівах розных гарадоў і рэспублік СССР. Асноўная ўвага ў працы надаецца пытанням рабавання сельскай гаспадаркі Беларусі, вывазу аграрнай прадукцыі, дзейнасці партызан і падпольшчыкаў. Аналізуючы аграрную палітыку акупацыйных улад, аўтар выдзяляе тры асноўныя этапы – з лета 1941 г. да пачатку вясны 1942 г., з вясны 1942 г. да лета 1943 г., з лета 1943 г. да поўнага вызвалення Беларусі. Несумненную каштоўнасць уяўляюць характарыстыкі і функцыі мясцовых органаў кіравання па правядзенні аграрных мерапрыемстваў акупантаў. Значнасць даследавання павялічвае аналіз аграрнай акупацыйнай палітыкі на тэрыторыі Беларусі, якая была ўключана германскімі ўладамі ў склад іншых адміністрацыйных структур. Так, у акрузе «Беласток» разглядаецца дзейнасць Гродзенскага і Ваўкавыскага крайкамісарыятаў, падзеленых на амтскамісарыяты. Скрупулёзны аналіз структуры акупацыйнага рэжыму, яго аграрнай палітыкі дазваляе аўтару вызначыць асноўныя тыпы ваенна-эканамічных фарміраванняў, устанавіць іх прамую сувязь з акупацыйнымі адміністрацыйнымі органамі, вызначыць ваенна-эканамічны характар іх дзейнасці, накіраваны на ваенна-каланіяльную эксплуатацыю і рабаванне беларускай вёскі [8]. Аднак, як справядліва падкрэслівае А.А. Фактаровіч, нягледзячы на прапагандысцкае забеспячэнне, лавіраванне, гвалт і тэрор, акупанты не атрымалі больш паловы разлічываемай сельскагаспадарчай прадукцыі. Асноўнымі фактарамі правалу аграрнай палітыкі нямецкіх улад былі негатыўнае стаўленне насельніцтва да захопнікаў, супраціўленне акупацыйным мерапрыемствам, пастаянна ўзрастаючы партызанскі рух. Акцэнтуючы асноўную ўвагу на паказе палітыкі рабавання сельскай гаспадаркі Беларусі, вывазе аграрнай прадукцыі, дзейнасці партызанскіх сіл па зрыву планаў акупантаў, аўтар фрагментарна асветляе непасрэдна сельскагаспадарчыя мерапрыемствы акупацыйных улад. Па-за ўвагай даследчыка заста-

лася і дзейнасць некаторых эканамічных структур захопнікаў, у прыватнасці, фарміраванняў Тодта, якія з самага пачатку дзейнічалі ў складзе групы армій «Цэнтр».

Становішча гаспадаркі Беларусі ў перыяд германскай акупацыі раскрываецца ў спецыяльным раздзеле манаграфіі Г.І. Аляхновіч [9]. Асвятляючы планы нацысцкага кіраўніцтва па выкарыстанні прыродных рэсурсаў рэспублікі, аўтар у агульным плане характарызуе асноўныя накірункі аграрнай акупацыйнай палітыкі, не раскрываючы ўсіх яе форм і сродкаў. У кнізе падаецца перыядызацыя эканамічнай палітыкі захопнікаў на тэрыторыі Беларусі, якая неістотна адрозніваецца ад перыядызацыі А.А. Фактаровіча.

Агульная характарыстыка акупацыйнага рэжыму на тэрыторыі Беларусі змяшчаецца ў абагульняючых працах «Очерки истории Коммунистической партии Белоруссии (1921–1966)», «Гісторыя Беларускай ССР» (Т. 4). Хоць у названых выданнях асноўнае месца адводзілася раскрыццю ролі партыйных органаў у станаўленні і развіцці партызанскага руху і падпольнай барацьбы, пэўная ўвага ўдзялялася і пытанням палітыкі германскіх улад на акупіраванай тэрыторыі [10]. Так, у 4-м томе «Гісторыі Беларускай ССР» выдзелены асобныя параграфы, прысвечаныя акупацыйнаму рэжыму. Падрыхтаваныя рознымі аўтарамі, яны адрозніваюцца крыніцазнаўчай базай, навізнай падаваемага матэрыялу. Так, у параграфі, падрыхтаваным В.П. Раманоўскім («Устанаўленне акупацыйнага рэжыму») [10, с. 177–184], І.С. Краўчанкам і Р.Р. Кручком («Фашысцкі новы парадак – рэжым крывавага тэрору») [10, с. 250–263] у асноўным прыведзены абагульненыя звесткі, раней апублікаваныя ў разнастайных крыніцах. Увядзеннем новых звестак характарызуецца параграф К.І. Дамарада «Зрыў нямецка-фашысцкай мабілізацыі ў Беларускаю краёвую абарону», пабудаваны пераважна на архіўных крыніцах.

Нацысцкая акупацыйная палітыка ўключала ў сябе разнастайныя мерапрыемствы, як доўгатэрміновыя, перспектыўныя, так і кароткачасовыя, якія выкарыстоўваліся пэўны прамежак часу. Мерапрыемствы, якія праводзілі акупанты, былі накіраваны на выкананне ваенна-палітычных і гаспадарчых мэтаў. Немалаважнае значэнне мелі і спецыфічныя задачы, якія выцякалі з сутнасці нацысцкай ідэалогіі. Састаўной часткай акупацыйнай палітыкі ў адносінах да беларускага народа была палітыка генацыду, тэарэтычнай асновай для абгрунтавання якой з'яўлялася расісцкая тэорыя аб непаўнацэннасці іншых народаў і выключнай ролі германскай нацыі. Асноўнымі метадамі знішчэння былі сістэматычныя акцыі масавых расстрэлаў камуністаў, камсамольцаў, кіруючых работнікаў, прадстаўнікоў яўрэйскай нацыянальнасці, мірнага насельніцтва пад лозунгам барацьбы з партызанамі. Галоўную ролю ў барацьбе за «жыццёвую прастору» акупацыйныя ўлады адводзілі спецыяльным лагерам, якія ў сістэме кіравання захопленымі тэрыторыямі Беларусі з'яўляліся асноўным сродкам падаўлення ўсіх апазіцыйных элементаў, рэпрэсій і генацыду.

У 1984 г. убачыла свет буйная калектыўная праца беларускіх навукоўцаў, непасрэдна прысвечаная разглядаемай тэматыцы, – «Нацистская политика геноцида и выжженной земли в Белоруссии» [11]. У выніку карпатлівай працы аўтарскаму калектыву пад кіраўніцтвам В.П. Раманоўскага ўдалося прааналізаваць і абагульніць вялікую колькасць матэрыялаў, фактаў, звестак. Аснову кнігі склалі матэрыялы Надзвычайнай дзяржаўнай камісіі па расследаванні злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў і іх саўдзельнікаў на тэрыторыі Беларусі, архіўныя матэрыялы, а таксама матэрыялы спецыяльнай рэспубліканскай камісіі, створанай з нагоды ўзвядзення мемарыяльна-

прыватнасці, групы арміі

і раскрываючы пла- рэспублікі, акупацый- даецца пе- арусі, якая

ы Беларусі истической 4). Хоць у партыйных барацьбы, купіраванай елены асоб- сыхтаваныя ізной пада- Раманоўскім саўчанкам і ерору») [10, сткі, раней так характа- аблізацыі ў х крыніцах.

ныя мерап- совыя, якія вадзілі акуп- аспадарчых выцякалі з палітыкі ў звычайнай ас- зорыя аб кай нацыі. расстрэлаў яўрэйскай партызанамі. ныя ўлады ахопленымі лення ўсіх

навукоўцаў, ая политика івай працы а ўдалося аў, звестак. камісіі па ўдзельнікаў ялы спецы- марыяльна-

на комплексу «Хатынь». Навуковы характар выдання ўзмацняюць уступныя астыкулы да раздзелаў, у якіх раскрываецца сутнасць акупацыйнага рэжыму, таазваецца практычнае ажыццяўленне планаў германскага камандавання ў дачыненні да тэрыторыі Беларусі. Значынныя дзеянні акупантаў ілюструюць імяшчаныя ў кнізе фотаматэрыялы. У спецыяльным раздзеле даследавання тэраводзіцца пералік найбольш буйных нацысцкіх лагераў, без вызначэння іх тэталогіі, асаблівасцей функцыянавання, раскрываецца механізм знішчэння ў савецкіх людзей.

Акупацыйны рэжым, сутнасць нацысцкай палітыкі ў дачыненні да белару- нага народа раскрыты ў трохтомніку «Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны». Аб'яднаныя намаганні гісторыкаў – ветэранаў вайны і навукоўцаў малад- зейшай генерацыі дазволілі падрабязна, з разбіўкай на перыяды, тааналізаваць структуру акупацыйных улад, мерапрыемствы, якія праводзілі акупанты, іх асноўныя вынікі. У прыватнасці, характарызуючы акупацыйны апарат, навукоўцы выдзяляюць ваенныя і грамадзянскія органы кіравання, якія абаліраліся на ваенна-паліцэйскія сілы агульнай колькасцю ў 1942 г. каля 100 тысяч чалавек, без уліку рэгулярных часцей, выклікаемых з фронту [12]. Ён справядліва падкрэсліваюць аўтары, аснову акупацыйнай стратэгіі склада- та палітыка генацыду, накіраваная на фізічнае знішчэнне савецкіх людзей, эксплуатацыю прамысловасці і сельскай гаспадаркі, працоўных рэсурсаў Беларусі, у тым ліку і вываз беларускага насельніцтва ў Германію. Ваенна- адміністрацыйныя функцыі на тэрыторыі, кантралюемай групай арміі «Цэнтр», выконвалі створаныя вермахтам палявыя і мясцовыя камендатуры. У 1942 г. налічвалася 11 палявых, 23 мясцовыя камендатуры, 8 груп тайнай палявой паліцыі (БГПФ), 20 перыферыйных каманд, а таксама разгалінаваны паліцэйскі апарат [12]. Аналізуючы палітыку акупантаў у 1943 г. гісторыкі адзначаюць узмацненне акупацыйнага рэжыму.

Пасля захопу Германіяй Беларусі пад акупацыяй апынулася і адміністрацыйнае насельніцтва рэспублікі, сацыяльна-эканамічнае і прававое становішча якога рэзка змянілася. Усталявалася сістэма непасрэднага кан- тaktu жыхароў Беларусі з акупацыйнымі ўладамі праз знаходжанне ў населе- ных пунктах ваенных камендатур, паліцэйскіх гарнізонаў, раённых і гарадскіх атрадаў і г.д. Палітыка акупантаў у дачыненні да беларускага насельніцтва мела ідэалягічны характар і закранала розныя сферы эканомікі, адукацыі, аховы здароўя, культуры і рэлігіі. Аднак, нягледзячы на тое, што праблема, што- дзеннага жыцця насельніцтва ва ўмовах акупацыі дазволіла больш глыбока аданіць глабальныя працэсы і іх трансфармацыю на лакальным узроўні, тэма не стала прыярытэтным накірункам у даследаваннях гісторыкаў. Згодна з партыйнымі ўстаноўкамі, жыццё розных катэгорый насельніцтва на акупіраванай тэрыторыі разглядалася ў савецкай гістарыяграфіі як штодзён- ное змаганне з ворагам. Характэрнай рысай у савецкай ваеннай гістарыяграфіі сталі паказ станоўчага вопыту насельніцтва і ідэалізацыя партызанскага жыцця. Прыкладам такога падыходу служаць працы А.І. Залеска- та прысвечаныя побыту сялян у гады Вялікай Айчыннай вайны. Некаторыя вынікі даследаванняў былі выкладзены аўтарам у асобных артыкулах. У 1960 г. гісторык апублікаваў манаграфію «Быт беларускіх сялян у партызанскім краі», у якой на прыкладзе аднаго сельсавета характарызуе працэсы, якія развіваліся па ўсіх накірунках матэрыяльнага грамадскага ся- чейнага быту на акупіраванай тэрыторыі. Крыніцавую базу кнігі склалі матэ-

рыялы, сабраныя ў час экспедыцыі. Вынікам дадатковага даследавання праблемы сталі выдадзеныя аўтарам у 1962 г. манаграфія «В партизанских краях и зонах» і абароненая ў 1963 г. доктарская дысертацыя [13].

Дзейнасць у гады акупацыі устаноў адукацыі разглядаецца ў шэрагу прац П.М. Кабрынца [14]. Тэма функцыянавання легальных навучальных устаноў, адкрытых акупацыйнымі ўладамі, закраналася ім толькі ў сувязі з даследаваннем гісторыі савецкай школы ў партызанскіх зонах. Згодна з існаваўшымі метадалагічнымі падыходамі дзейнасць акупацыйных структур у сферы адукацыі характарызувалася толькі негатыўна. Пры аналізе адукацыйнай сітуацыі на беларускіх землях у гады Вялікай Айчыннай вайны звяртае на сябе ўвагу манаграфія С.А. Умрэйкі, А.І. Залескага, П.М. Кабрынца «Патриотизм учителей и школьников Белоруссии в борьбе против немецко-фашистских оккупантов». Грунтоўна раскрываючы дзейнасць савецкай школы ва ўмовах акупацыі, аўтары звярнулі ўвагу і на школьную палітыку акупантаў, асвятлілі працэс знішчэння савецкіх школьных устаноў, забойства настаўнікаў і вучняў, прапагандысцкія мерапрыемствы захопнікаў. Аднак, высновы аўтараў не даюць поўнага ўяўлення аб усёй складанасці станаўлення і развіцця адукацыйнай сістэмы на тэрыторыі Беларусі ў гады вайны. У першую чаргу гэта датычыцца асаблівасцей школьнай палітыкі германскіх улад у розных зонах акупацыі. У манаграфіі на яе паказ адведзена ўсяго 12 старонак.

Істотным дапаўненнем для разумення сутнасці рэжыму, устаноўленага акупантамі, з'яўляюцца артыкулы, змешчаныя ў энцыклапедычных выданнях. Напрыклад, у Энцыклапедыі «Беларусь у Вялікай Айчыннай вайне. 1941–1945 гг.» утрымліваецца больш за 50 артыкулаў. Па падліках К.І. Козака больш паловы з іх прысвечаны карным экспедыцыям, 20% – лагерам прымусовага ўтрымання і толькі 7% раскрываюць структуру акупацыйнага рэжыму [2, с. 27].

Такім чынам, у савецкі перыяд айчыннымі гісторыкамі была праведзена значная праца па вывучэнні акупацыйнага рэжыму. Аналіз літаратуры паказвае, што асноўная ўвага даследчыкамі надавалася раскрыццю сутнасці акупацыйнай палітыкі, накіраванай на рабаванне народнай гаспадаркі, фізічнае знішчэнне насельніцтва акупіраваных тэрыторый. У рэчышчы існуючай у савецкай гістарыяграфіі канцэпцыі асвятлення гісторыі Беларусі перыяду нямецкай акупацыі характарыстыка акупацыйнага рэжыму, у першую чаргу, злачынстваў, здзейсненых захопнікамі, з'яўлялася фонам для паказу арганізаванага Камуністычнай партыяй шырокага супраціўлення на акупіраванай тэрыторыі. Канкрэтныя формы акупацыйнага рэжыму асаблівасці палітыкі захопнікаў у розных сферах асвятляліся лаканічна і не давалі поўнага ўяўлення аб складаных працэсах акупацыі. Па-за ўвагу даследчыкаў заставалася праблема генацыду яўрэйскага насельніцтва, прававога становішча беларусаў, гісторыя асобных лагераў і іншыя пытанні.

ЛІТАРАТУРА

1. *Беларусь у гады Вялікай Айчыннай вайны: Праблемы гістарыяграфічнага крыніцазнаўства*: зб. артыкулаў / Ін-т гісторыі НАН Беларусі; навук. рэц. Я.С. Паўлаў, А.М. Літвін. – Мінск: Бел. навука, 1999. – 253 с.
2. *Козак, К.И.* Германский оккупационный режим на территории Беларуси. 1941–1944 гг.: Историография и источники / К.И. Козак; под ред. А.А. Коваленко. – Минск: БГУ, 2006. – 268 с.
3. *Панамарэнка, П.К.* Партызанскі рух у Вялікай Айчыннай вайне / П.К. Панамарэнка. – М.: Савецкая Беларусь, 1943. – С. 88.

4. Судебный процесс по делу о злодеяниях, совершенных немецко-фашистскими захватчиками в Белорусской ССР (15–29 ноября 1946 г.). – Минск: Госиздат БССР, 1947. – С. 6, 461.
5. Цанава, Л.Ф. Всенародная партизанская война в Белоруссии против фашистских захватчиков / Л.Ф. Цанава. – Минск: Госиздат БССР, 1950. – 1053 с.
6. Немецко-фашистский оккупационный режим (1941–1944 гг.): сб. статей / под общ. ред. Е.А. Болтина. – М.: Политиздат, 1965. – 388 с.
7. Раманоўскі, В.П. Саўдзельнікі ў злачынствах / В.П. Раманоўскі. – Мінск: Беларусь, 1964. – С. 41–75.
8. Факторович, А.А. Крах аграрной политики немецко-фашистских оккупантов в Белоруссии / А.А. Факторович. – Минск: Наука и техника, 1979. – С. 17, 19, 24–28, 54–58.
9. Олехнович, Г.И. Экономика Белоруссии в условиях Великой Отечественной войны (1941–1945) / Г.И. Олехнович. – Минск: БГУ, 1982. – 174 с.
10. Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. / Акад. навук БССР. Ін-т гісторыі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1972–1975 гг. – Т. 4: Беларусь напярэдадні і ў гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1938–1945 гг.) / рэдкал.: І.М. Ігнаценка (старшыня) і інш. – 1975. – 640 с.
11. Нацистская политика геноцида и выжженной земли в Белоруссии. 1941–1944 / Ин-т истории партии при ЦК КПБ; авт. В.Ф. Романовский и др. – Минск: Беларусь, 1984. – 271 с.
12. Всенародная борьба в Белоруссии против немецко-фашистских захватчиков в годы Великой Отечественной войны: в 3 т. / Ин-т истории партии при ЦК КПБ – фил. Ин-та марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; гл. редкол.: А.Т. Кузьмин (пред.) и др. – Минск: Беларусь, 1983–1985. – Т. 1. – 1983. – С. 173.
13. Залесский, А.И. В партизанских краях и зонах. Патриотический подвиг советского крестьянства в тылу врага (1941–1944 гг.) / А.И. Залесский. – М.: Соцэкгиз, 1962. – 397 с.
14. Кобринец, П.Н. Школа, учитель и учащийся Белоруссии в период Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.): автореф. ... дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / П.Н. Кобринец; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1972. – 20 с.

S U M M A R Y

The author analyses the works of home historians dealing with the history of the occupation regime and its consequences on the territory of Belarus in 1941–1944. The analysis carried out testifies to the fact that major attention of the researchers during the Soviet period was paid to the revealing of the main points of the occupation policy, constituent part of which was to plunder the national economy and destroy the population physically. The character of the occupation regime was a background to show wide resistance organized by the Communist Party at the rear of the German troops. Specific forms of the resistance peculiarities of its manifestation in different spheres were covered fragmentarily. Many aspects of the problem including genocide of the Jewish population, illegal status of the population of the occupied regions, the history of the concentration camps did not interest Belarusian scientists.

Поступила в редакцию 18.11.2007